

GIACOMO CASANOVA

ELÄMÄNI TARINA 1-2

Elämäni tarina 1–2

Giacomo Casanova

Elämäni tarina

1–2

Suomentanut
Seppo Sipilä

FAROS

Turku 2019

Teoksen suomennostyötä ovat tukeneet Niilo Helanderin säätiö,
Taiteen edistämiskeskus, FILI – Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus
sekä WSOY:n kirjallisuussäätiö.

© Seppo Sipilä & Faros-kustannus Oy

ISBN 978-952-5710-83-0

Faros-kustannus Oy
www.faroskustannus.fi

Sisällysluettelo

Seikkailijan muistelmat: Giacomo Casanovan <i>Elämäni tarina</i>	7
Suomentajan saatesanat	14
Alkusanat	18
Osa 1	37
Luku 1	39
Luku 2	56
Luku 3	82
Luku 4	105
Luku 5	147
Luku 6	175
Luku 7	202
Luku 8	231
Luku 9	283
Luku 10	332

Osa 2	379
Luku 1	381
Luku 2	404
Luku 3	428
Luku 4	451
Luku 5	537
Luku 6	573
Luku 7	592
Luku 8	614
Luku 9	653
Luku 10	688
Luku 11	720
Henkilöhakemisto	737

Seikkailijan muistelmat: Giacomo Casanovan *Elämäni tarina*

Tunnetun maailmanmiehen Giacomo Girolamo Casanovan (1725–1798) omaelämäkerran *Histoire de ma vie* ilmestyminen suomeksi alkaa käsillä olevasta niteestä. Kaikki tuntevat Casanovan tai pikemminkin hänen maineensa. Hän on käsite, joka on lähestulkoon irtautunut historiallisesta alkuperästään ja jota on muisteltu lukemattomissa kirjoissa ja näytelmissä, oopperoissa ja opereteissa, elokuvissa ja televisiosarjoissa. Samaan aikaan Casanova on kuitenkin monin tavoin tuntematon ja arvoituksellinen. Hänen elämänsä jäi 1800-luvulla vakiintuneen mielikuvan jalkoihin, pimentoon, jota muistelmateoksen lyhennelmät ja väärennökset ovat vahvistaneet. Suomeksi muistelmista on aikaisemmin julkaistu katkelmia teoksessa *Casanovan vaellusvuodet* (1959), joka on suomennettu Hans Bendixin kuvittamasta ruotsinkielisestä käännöksestä. Se on kuitenkin vain vähäinen fragmentti kokonaisuudesta, joka on laajuudessaan ainutlaatuinen näköala 1700-luvun Eurooppaan. Alkuperäinen teksti kattaa kaksitoista volyymia ja sisältää noin 3500 sivua. Meneillään olevassa suomennosprojektissa julkaistaan kaikki kaksitoista osaa kuutena kirjana.

Casanova aloitti muistelmiensa kirjoittamisen vuonna 1789, joka on jäänyt historiaan Ranskan suuren vallankumouksen vuotena. Vuosi oli käännekohta sekä Euroopalle että Casanovalle itselleen. Takana oli monivaiheinen elämä paitsi seikkailijana ja rakastajana, myös kirkonmiehenä, sotilaana, musikanttina, uhkapelaajana, filosofina, alkemistina, kirjailijana, kabbalistina, matemaatikkona ja liikemiehenä. Yleislahjakas Casanova syntyi Venetsiassa, mutta matkusteli elämänsä aikana ympäri Eurooppaa tutustuen niin aikansa yläluokkaan kuin syrjäkujien köyhälistöönkin. Hän tunsi paaveja ja kardinaaleja, ministereitä, suurlähettiläitä, tiedemiehiä, taiteilijoita, näyttelijöitä ja muusikoita ja tapasi elämänsä aikana sellaisia kuuluisuuksia kuin Goethe, Rousseau ja Voltaire. Pariisiin hän päätyi vuonna 1750 ja oleskeli siellä pari vuotta juuri samaan aikaan, kun valistuskulttuuri nousi kukoistukseensa. Vaellusvuodet veivät hänet muun muassa Dresdeniin, Prahaan ja Wieniin, mutta vuonna 1753 hän palasi synnyinkaupunkiinsa Venetsiaan, jossa aiheutti elämäntavoillaan ja salatiedeharrastuksellaan hämmennystä ja pahennusta suututtaen vallanpitäjät. Casanova pidätettiin heinäkuussa 1755 ja suljettiin ilman oikeudenkäyntiä dogen palatsin ylimmän kerroksen pahamaineiseen, lyijylaatoilla katettuun vankilaan. Tästä kurjuudesta hän onnistui yli vuoden kuluttua pakenemaan, mikä loi hänen maineensa seikkailijana. Tämä uroteko ja hänen suojelijoidensa laaja kontaktiverkosto avasivat hänelle pääsyn seurapiireihin kaikkialla, minne hän sattui kulkunsa suuntaamaan. Kaikki halusivat tavata ihmiehen, joka oli onnistunut murtautumaan karkuun ”Lyijyjen alta”. Juuri tämä seikkailu oli Casanovan maineen kulmakiviä. Sitten hän kuvasi sekä erikseen julkaisemassaan kirjassa *Histoire de ma fuite des prisons de la République de Venise qu'on appelle Les Plombs* (Leipzig 1788) että muistelmissaan pakonsa niin mukaansatempaavasti, että se lähti elämään omaa elämäänsä. Kuvaavaa on, että suomalaisessa sanomalehdistössä Casanovan nimi nousi ensimmäistä kertaa esiin juuri huiman vankilapaon kautta. *Åbo Tidningar*

ilmoitti 5. elokuuta 1826 kirjakauppaan saapuneesta teoksesta *J. Casanovas vistande uti blykamrarne i Venedig och flykt derutur*, joka oli julkaistu Tukholmassa edellisenä vuonna. Pieni ruotsinkielinen opus oli varmaankin myytimenestys, sillä sitä mainostettiin useita kertoja myöhemminkin esimerkiksi *Tidningar ifrån Helsingfors* -lehdessä elokuussa 1829 ja *Finlands Allmänna Tidning* -lehdessä huhtikuussa 1834.

Karattuaan vankilasta Casanova pakeni ulkomaille ja vietti jälleen liikkuvaa elämää. Seuraavat vuodet veivät hänet Ranskaan, Englantiin, Alankomaihin, Preussiin ja aina Venäjälle asti, missä hän oman kertomansa mukaan sai audienssin itseltään Katariina Suurelta. Elämänsä iltapuolen vuodesta 1785 lähtien Casanova vietti Duxissa Pohjois-Böömissä, nykyisessä Tšekin tasavallan Duchovissa, jossa hän työskenteli kreivi Joseph Karl von Waldsteinin kirjastonhoitajana. Noiden vuosien aikana hän vieraili myös Prahassa ja tapasi lokakuussa 1787 Mozartin *Don Giovanni* -oopperan libretistin Lorenzo da Ponten. On jopa uumoiltu, että hän olisi vaikuttanut oopperan Don Juan -myytin käsittelyyn, ja todennäköisesti hän myös näki teoksen esityksen. Arvattavaksi jää, millaisia tunteita loppukohtaus, Don Giovannin syökseminen helvetin tuleen, on Casanovassa herättänyt. Säilyneet lähteet viittaavat siihen, että ikääntynyt hurmuri todella pohti päähenkilön kohtaloa ja olisi toivonut tälle enemmän ymmärtämystä.

Viimeisinä vuosinaan Casanova itse piti kohtaloaan kaikin puolin onnettomana: hän koki elämänsä pitkäväteiseksi ja tyhjäksi. Ystäviä ja tuttavvia hänellä toisaalta riitti. Näiden vuosien aikana hänen ystäväpiiriinsä kuului muun muassa suomalainen kenraali Georg Magnus Sprengtporten, joka oli haavoittunut Porrassalmen taistelussa 1789 ja tullut hoivaamaan vaivojaan Teplitzin kylpylään. Ystävyysuhdetta on kuvannut Eero Saarenheimo teoksessaan *Casanova ja Sprengtporten: Kirjastonhoitajan ja kenraalin yhteiset vuodet* (Tammi 2006).

Kirjastonhoitajan tehtävä Duxissa antoi Casanovalle sekä aikaa että mahdollisuuden keskittyä kirjallisiin harrastuksiin. *Histoire de ma vie* -teoksen kirjoitustyö käynnistyi vuonna 1789, ja ensimmäinen luonnos valmistui kolme vuotta myöhemmin. Ystävät saivat lukea tekstiä, mutta tavoitteena oli sen julkaiseminen kirjana. Kun Casanovan vointi kävi huonoksi toukokuussa 1798, hän kutsui sukulaisia luokseen ja luovutti käsikirjoituksen veljentyttärensä miehelle Carlo Angiolinille. Tämän jälkeen käsikirjoituksen kohtalona oli jäädä pimentoon pitkäksi aikaa. Angiolinin kuoltua vuonna 1808 se siirtyi tämän tyttärelle, joka piti sen tallessa. Olosuhteet Napoleonin sotien aikaan eivät olleet suotuisat arkaluontoisen kirjan julkaisemiselle. Taloudellisten vaikeuksien keskellä perhe päätti myydä käsikirjoituksen, joka lopulta päättyi vuonna 1821 kustantaja Friedrich Arnold Brockhausin kokoelmiin. Jo seuraavana vuonna Brockhaus aloitti teoksen saksannoksen julkaisemisen. Käännöstyön teki viidennen osan loppuun asti Wilhelm von Schütz, mutta loput seitsemän osaa valmistuivat tuntemattoman saksantajan työnä. Editio oli otsikoitu *Aus den Memoiren des Venetianers Jacob Casanova de Seingalt* (1822–1828), ja kansilehden mukaan se oli *”bearbeitet von Wilhelm von Schütz”*. Teos todella oli paitsi käännetty myös *”bearbeitet”*, lyhennelty ja sensuroitu.

Casanovan maine sai 1820-luvulla vauhtia juuri omaelämäkerran julkaisemisesta. Menestys oli niin suuri, että myös ranskalainen kustantaja Victor Tournachon päätti tarttua teokseen ilman Brockhausin lupaa, ja koska alkuperäinen käsikirjoitus oli Brockhausin hallussa, ns. Tournachon-Molin -editio (1825–1829) syntyi saksannoksen pohjalta. Casanovan teksti palautui siis uudelleen ranskan kielelle, mutta on selvää, että lopputulos jäi vain hämäräksi kuvaksi alkuperäisestä. Casanova-kuumeen siivittämänä, ja taistellakseen piraattiversiota vastaan, Brockhaus päätti käynnistää oman ranskankielisen julkaisuprojektinsa alkuperäiskäsikirjoituksen pohjalta. Sitä toimittamaan valikoitui Jean Laforgue, jonka

vuosina 1826–1838 julkaisemaa editiota kutsutaan usein enemmän sovituksi kuin käännökseksi. Laforgue kirjoitti uudelleen laajoja jaksoja teoksesta ja sepitti myös lisää tekstiä. Vaikka lopputulos oli vahvasti editoitu, se joutui vuonna 1834 katolisen kirkon kiellettyjen kirjojen listalle.

Kilpailutilanteen seurauksena markkinoilla oli pian hyvin erilaisia, rinnakkaisia editioita, joista oli sensuroitu Casanovan poliittisia, uskonnollisia ja seksuaalisuutta koskevia kommentteja ja joihin kääntäjät olivat jopa kirjoittaneet mukaan omaa fiktiotaan. Suomessakin julkaistiin fragmentteja varhaisista editioista. *Finlands Allmänna Tidning* tarjosi lukijoilleen elokuussa 1863 lyhyen näytteen Casanovan muistelmista. Pidempi julkaisu oli Eino Palolan valikoima *Ylhäisön elämää. Kulttuurihistoriallisia pika- ja pienoiskuvia Ludvig XV:n ajoilta* (1918). On selvää, että Casanovan omaelämäkerta oli 1800-luvulla kuohuttava teos, jonka uskaliaisuus ei liittynyt vain seksuaalisuuden kuvaukseen, sillä rohkeaa kirjallisuutta oli 1700-luvulla tuotettu jo paljon. Casanovan teos oli myös poliittisesti arkaluontoinen, sillä sen sivuilla seikkaili laaja ja kansainvälinen ihmissuhteiden verkosto, josta lukijat olivat uteliaita tietämään.

Lukijoiden ulottuville Casanovan alkuperäinen teksti ei 1800-luvulla päätynyt. Kaikki ennen vuotta 1960 julkaistut laitokset perustuivat 1820- ja 1830-luvuilla julkaistuihin puutteellisiin ranskan- tai saksankielisiin editioihin. Alkuperäinen käsikirjoitus säilyi Brockhausin pääkonttorissa Leipzigissa vuoteen 1943 asti, ja se talletettiin pankkiholviin vain hieman ennen Leipzigin pommitusten alkua toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Sodan jälkeen käsikirjoitus siirrettiin Wiesbadeniin, jossa se sai odottaa uutta tulemistaan. Vasta vuonna 1960 aloitettiin alkuperäisen teoksen julkaisutyö Brockhausin ja ranskalaisen kustantajan Plonin yhteistyönä. Vuodesta 2010 lähtien käsikirjoitus on kuulunut Ranskan kansalliskirjaston kokoelmiin, jossa se on myös digitoitu.

Casanovan muistelmien kohtalo tuo mieleen kaksi muuta omaelämäkertaa. Teos on 1700-luvun lopun maailmasta yhtä

massiivinen kuvaus kuin varakreivi François-René de Chateaubriandin (1768–1848) *Muistoja haudan takaa* (*Mémoires d'outre-tombe*) on Ranskan suuren vallankumouksen ajasta ja 1800-luvun alusta. Molempien teosten perusajatuksena oli tarjota aikalaiskuvaus ”haudan takaa”, tilanteessa, jossa kirjailija on jo poistunut näyttämöltä. Casanovan muistelmien käsikirjoituksen kohtalo puolestaan muistuttaa säveltäjä Richard Wagnerin (1813–1883) teosta *Elämäni* (*Mein Leben*), josta myös oli liikkeellä sensuroituja laitoksia samaan aikaan kun alkuperäistä käsikirjoitusta säilytettiin kassakaapissa. Wagnerin alkuperäiset muistelmat tulivat julkisuuteen vasta vuonna 1963.

Suomen kielellä Casanovan alkuperäisiä muistelmia ei toistaiseksi ole voinut lukea. Suomalaiset *casanovistit* ovat kuitenkin voineet tutustua niiden sisältöön Eero Saarenheimon teoksen lisäksi Hannu Mäkelän *Casanova*-elämäkerran (Tammi 2007) kautta. Tosiasia on kuitenkin, että alkuperäinen muistelmateos on poikkeuksellinen kokonaisuus jo laajuutensa ja seikkaperäisyytensä takia. Se ei sisällä vain kuuluisan naistenmiehen öisiä seikkailuja, kuten useimmiten kuvitellaan, vaan suurimmaksi osaksi kaikkea muuta: teoksesta avautuu huikea panoraama aikakauteen, joka edelsi Ranskan suurta vallankumousta. Se sisältää loputtomasti herkullisia yksityiskohtia, kuten kirjan alun kuvaus tohtori Gozzista, joka nauroi ”niiden typeryydelle, jotka viettivät aikansa lukien sanomalehtiä, koska ne hänen mukaansa valehtelivat aina ja toistivat aina samoja asioita”, tai tämän nuoremman sisaresta Bettinasta, joka oli ”kaunis, iloinen ja innokas romaanien lukija”. Henkilöhahmojen lisäksi Casanova kuvaa yksityiskohtaisesti aikansa elämänmenoa, pukeutumista, matkustusvälineitä, ruokia ja juomia, uhkapelejä ja uskomuksia. Muistelmat vilisevät väkeä, niin ylhäistä kuin alhaistakin, ja kirjasta hahmottuu 1700-luvun lopun tiheä ihmissuhteiden verkosto. Kaiken keskiössä on kuitenkin muistelijat itse, Giacomo Casanova, omatekoinen *chevalier* de Seingalt, joka kirjan alussa luonnehtii itseään antiikin humoraalipatolo-

giasta periytyvän temperamenttiopin mukaan: ”Minulla on ollut kaikki neljä luonteenlaatua: flegmaattinen lapsuudessani, sang-viininen nuoruudessani, sitten koleerinen ja lopulta melankolinen, joka ei ilmeisesti minusta enää erkane.” Kertomansa mukaan hän saikin juuri muistelmiensa kirjoittamisesta vastalääkettä apeaan vanhuuteensa, mistä todistaa hänen älyn ja itseironisen huumorin sävyttämä, eloisa kerrontansa. Samalla hän oli tietoinen siitä, että maailma oli muuttumassa, eikä menneisyys koskaan palaisi. Tämän katoavan aikakauden hän halusi tallentaa teokseensa, tunte-mattomille tulevaisuuden lukijoille.

Hannu Salmi

Suomentajan saatesanat

Jo omana aikanaan kuuluisan maailmanmiehen Giacomo Casanovan (1725–1798) vanhoilla päivillään muistiinpanojensa, kirjeenvaihtonsa ja päiväkirjojensa pohjalta kirjoittamista muistelmista on viimeisten 200 vuoden aikana julkaistu useita laitoksia. Niille on yhteistä se, etteivät ne noudata alkuperäistä käsikirjoitusta, vaan ovat joko ensimmäisen alkukielisen laitoksen toimittajan Jean Laforguen (1782–1852) ”paremmalle ranskan kielelle” ankaraasti muokkaamia, siloiteltuja käännöksiä muille kielille tai jopa suoranaisia väärennöksiä. Niiden sisältöä on typistetty, sensuroitu ja jopa sepitetty kulloistenkin myyvyys- ja sopivaisuuskäsitysten mukaiseksi. Yhtä kaikki ne ovat tarjonneet runsaasti työsarkaa tutkijoille, joiden puurtamisen mittavia tuloksia on koottu alaviitteiksi ranskalaisen La Sirène -kustantamon vuosina 1924–1935 Laforguen tekstin pohjalta julkaisemaan perinpohjaiseen laitokseen.

Casanovan aidot muistelmat – alkuperäisellä ranskan kielellä ja sanasta sanaan sellaisina kuin hän ne itse kirjoitti, italianismineen päivineen – julkaistiin ensimmäisen kerran vasta vuosina 1960–1962 kahden kustantamon, saksalaisen Brockhausin ja ranskalaisen Plonin yhteistyönä. Tämä suomennos perustuu muistel-

mien uudempiin laitoksiin, jotka ovat Brockhaus-Plon -laitoksen perillisiä ja noudattavat uskollisesti Casanovan alkuperäistä käsi-kirjoitusta.

Pääasiallisena lähteenä olen käyttänyt Robert Laffont -kustantamon Bouquins-kirjastossa kolmena niteenä julkaistua referenssilaitosta *Histoire de ma vie: texte intégral du manuscrit original suivi de textes inédits* vuodelta 1993. Olen noudattanut siinä käytettyä vanhemman perinteen mukaista kappalejakoa, joka jakaa muistelmät kahteentoista likimain samanpituiseen osaan. Bouquins-laitos sisältää myös vuosisadan mittaisen jatkumon nimekkäiden Casanova-tutkijoiden laatimia alaviitteitä, jotka olen sisällyttänyt suomennokseen hieman valikoiden, jättäen pois muun muassa Casanovan ranskan kielen kielioppi- ja kirjoitusvirheitä koskevia huomautuksia sekä joitakin liiaksi aiheesta eksyviä pohdiskeluja. Alaviitteet, joiden kirjoittajat ovat tiedossa, on suomennoksessa yksilöity Bouquins-laitoksen tapaan nimikirjaimin seuraavasti:

- G. – Gustav Gugitz (1874–1964)
- Ch.S. – Charles Samaran (1879–1982)
- R.V. – Raoul Vèze (1864–1935?)
- A.R. – Aldo Ravà (1879–1923)
- P.G. – Pierre Grellet (1882–1957)
- C.C. – Carlo Curiel (1876–1933)
- L.G. – Joseph Le Gras (? – ?)
- H.B. – Horace Bleackley (1868–1931)
- A.F.S. – A. Francis Steuart (1872–1942)
- E.M. – Édouard Maynial (1879–1966)
- T.B. – Tage Bull (1881–1960)
- H.W. – Helmut Watzlawick (1938–)
- A.S. – Alexandr Strojev (1955–)

Lisäksi jotkut alaviitteet, jotka ovat peräisin Brockhaus-Plon -laitoksesta ja joiden kirjoittajia ei siinä ole yksilöity, on merkitty

nimikirjaimella ”H.”, joka viittaa laitoksen toimittajiin, Arthur (1897–1985) ja Angelika (1912–1999) Hübscheriin. Bouquins-laitoksen sisältämää valikoimaa Casanovan muita kirjoituksia ja tutkielmia en ole sisällyttänyt suomennokseen; ne ansaitisivat oman niteensä.

Gallimard-kustantamon Pléiade-kirjastossa julkaistua uusinta referenssilaitosta *Histoire de ma vie* (2013–2015) olen käyttänyt alaviitteiden täydentämiseen ja päivittämiseen tuoreimman tutkimustiedon mukaisiksi. Pléiade-laitos noudattaa alkuperäisen käsikirjoituksen kappalejakoa, jossa vaihtelevan pituisia osia on vain kymmenen ja joka on Casanovan kesken jääneen työn jäljiltä osin viimeistelemätön. Tämän vuoksi se on paremmin omiaan tutkijoiden käyttöön kuin laajemman lukijakunnan iloksi.

Korvaamaton apu suomennostyössä on ollut Casanovan alkuperäinen käsikirjoitus, joka on luettavissa Ranskan kansalliskirjaston verkkosivuston Gallica-palvelussa. Käsikirjoituksen lukuisat marginaalimerkinnot, korjaukset, poistot ja lisäykset ovat auttaneet hahmottamaan hänen kirjoitusprosessiaan, ajatuksenjuoksuaan ja osin rivien välistä luettavia tarkoituseriään. Tutkijan onneksi hänen käsialansa on selkeä ja helppolukuinen.

Internet on tuonut tietoa etsivän ulottuville suunnattoman varannon lähdekirjallisuutta ja alkuperäisiä arkistolähteitä jopa vuosisatojen takaa. Tällaisia tiedon runsaudensarvia ovat muiden muassa edellä mainittu Gallica, Internet Archive, HathiTrust Digital Library ja Google Books. Olenkin eräissä kohdin laajentanut muistelmien alaviitteitä omissa tutkimuksissani selville saamillani yksityiskohdilla ja löytämilläni uusilla tiedonmuruilla. Tällaisiin lavennuksiin ja lisäyksiin olen merkinnyt, että kysymys on suomentajan huomautuksesta.

Luettavuuden nimissä olen katsonut parhaaksi yhdenmukais-taa muistelmassa esiintyvät, hyvinkin vaihtelevasti kirjoitetut henkilöiden ja paikkojen nimet vakiintuneeseen kirjoitusasuunsa. Joissain yhteyksissä olen kuitenkin poikennut tästä ohjenuorasta

Venetsialainen maailmanmies Giacomo Girolamo Casanova (1725–1798) oli näyttelijäpariskunnan vähälahjaiseksi luultu lapsi, joka murtautui muotistaan ja hankki äitinsä varakkaiden mesenaattien suojeluksessa hyvän koulusivistyksen Padovan yliopistossa. Monien mutkien kautta hänestä kasvoi kosmopoliitti, joka ehti elämänsä aikana matkustella joka puolella valistuksen ja rokokoon aikakauden Eurooppaa, hankkiutua ylhäisimpiin seurapiireihin, tavata aikansa merkkihenkilöitä paavi Benedictus XIV:stä Voltaireen ja hankkia elantonsa mitä moninaisimmin keinoin. Casanova oli vakaumuksellinen elämästä nautiskelija, joka ansaitsi älynsä ja esiintymistaitonsa turvin omaisuuksia vain tuhlatakseen ne uhkapeleihin ja ylellisyyksiin.

Casanovan muistelmien tarinat ovat vuosisatansa kiehtovimpiin kuuluva aikalaiskuvaus ja mukaansatempaava seikkailukertomus, jonka huimat käännteet myöhempi tutkimus on osoittanut pitkälti totuudenmukaisiksi. Muistelmien 1. ja 2. osassa Casanova kertoo lapsuudestaan ja varttumisvuosistaan Venetsiassa, koulunkäynnistään Padovassa ja ensiaskelistaan niin tuottoisan salatiedehumpuukin kuin lemmenkin saralla. Hän etsii paikkaansa maailmassa, kokeilee uravaihtoehtoja sekä kirkonmiehenä että sotilaana, näkee Rooman, Napolin ja Konstantinopolin, vinguttaa viulua teatteriorkesterissa, hioo menestymistaitojaan aikansa sosiaalisissa verkostoissa ja solmii tärkeitä tuttavuuksia, joiden suositusten ja rahallisen tuen turvin hänelle avautuu myöhemmin pääsy seurapiireihin joka puolella Eurooppaa.

FAROS

www.faroskustannus.fi

ISBN 978-952-5710-83-0

9 789525 710830

Kannen maalaus:

Canaletto, *Canal Grande, Rialton silta ja Fondaco dei Tedeschi*,
Rijksmuseum, Amsterdam.